

ISSZEDÓNIA, II.

– szavárd párhuzamok az uráli és a magyar folklórban,
és kultúrantropológiai, régészeti megközelítésük

„Nem a törzsök vadságátul kell hát mérni a Nemzetnek lelki erejét, hanem a természeti hathatosságtúl; mert a társasági művelés tökéletesíti a jól termett nyers Nemzetet, s a valaha vad Americában kerekedhetik a valaha vad Brittusok segítségével egy legszelídebb Philadelphia – csak egynehány Franklin kell belé.”

– Horváth Ádám: *Magyar Magóg Pátriárkhátul fogva I. István királyig*, 1817., részlet az ajánlásból

Talán szubjektíven hangzik, de része lett a valóságnak: ma úgy emlékezem az első „Isszedóniám” megírására, hogy az elkészülte után, 2013-ban két esemény történt, melyek mintegy „Isten ujjaként” mutattak a magyar őstörténet-kutatás fontos irányára: az egyik a cseljabinszki üstökös megjelenése volt, mely délkeletről érkezve, február 15-én ragyogó fénnel, hatalmas robbanással „íródott” az égre, a nyugat-szibériai havas tájba, a másik pedig a térségben zajló, Uelgi-tó (vagy Boloto Aydykul) melléki orosz-magyar régészeti ásatások első televíziós híre, azév szeptember elején. Mindez szinte varázsütésre robbant elő számomra az égen, és arany-ezüst csillogással a föld alól, s zavarbaejtő módon mintha még a magam szerény munkája, kitartó szabir-magyar „perújrafelvétele” is egy apró szikra lett volna ebből. Mintha a Magyarok Istene ezekkel az égi, földi „jelekkel” adta volna hírül, hogy helyes az irány, melyet követünk, régészeti-leg van keresnivalónk ott, az Uráltól keletre, és nem is teljesen olyanformán, ahogy a „finnugor” elmélet képviselői egyoldalúan beállították.

Leszámítva az üstököst, a magyar őstörténet uráli kutatási iránya legjelentősebb részben, de idehaza még ma is eléggé mostohán kezelt orosz régészeti eredményeknek köszönhetően nyerhet igazolást, közvetve már azóta, hogy megkezdődtek az ásatások az Urál környékén és Nyugat-Szibériában az 1960-as, 70-es évektől, melyekről nemrég L. KORYAKOVA és A.V. EPIMAKHOV tudósítottak összefoglalóan, régi hiányt pótolva.¹ Igaz, a korai magyarság, vagy szavárd-, szabir-magyarság régészeti nyomainak azonosítása a bronz- és vaskor, vagy a szarmata-hun idők leleteivel még nem történt meg, s kérdés, hogy ezen a téren teljes bizonyossághoz juthatunk-e valaha, mégis, a történeti, néprajzi, nyelvi adatok összefüggéseinek „iránytűje” ebbe az irányba mutat, az Urál, Nyugat-Szibéria, Kazahsztán sztyeppei, erdős-sztyeppei térségeire, ahol a bronzkortól jelentős proto-iráni, pre-szkíta, majd szkíta és „szkíta jellegű” népségek jelentek meg, sugároztak szét déli, délkeleti irányból, a Kaukázus és/vagy Közép-Ázsia felől, egészen az Altáj-hegységig terjedően. Köztük voltak a szavárdok vagy szabirok, később Szibéria névadói, és a magyarok törzsei, együtt vagy még külön, valamint délről vándorolhattak Belső-Ázsiába minden bizonnyal a hun és ogur „előmagyarok” is.

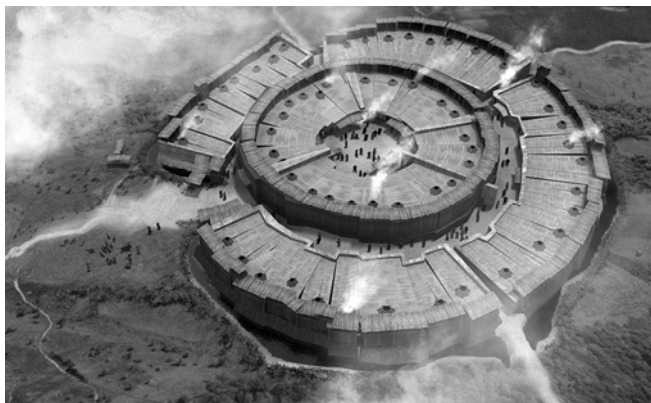
1. A bronz- és vaskor főbb vonásai a sztyeppe-térségben és az „isszedónok”

A bronz- és vaskor, a korai középkor még nyilvánvalóan, sőt gyakran riasztóan távol állt a mai civilizációs „standardoktól” – nem csak Ázsiában, hanem Európa területén (germánok, vikingek, kelták, görögök, rómaiak), vagy a Közel-Keleten is² –, noha ma már tudjuk, hogy a sztyeppe-térségben sem csak egy primitív, állandó nomadizálást kell elképzelnünk, hanem itt is voltak a téli

¹ *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age*, Cambridge University Press, 2007; az ebből készített több mint 170 oldalas fordításom többen megkapták, remélem a kötet egyszer magyarul is megjelenik.

² Ld. bibliai utalások az emberáldozatra: 1.Móz. 22,1., 3.Móz., 18,21., 20,2., 1.Kir. 11,7., 2.Kir. 17,17., 23,10., Jer. 32,35, Ap. Csel. 7,43., befalazásra: Józs. 6,26., 1.Kir. 16,34., gyermekek megevése: 5.Móz. 28,53-57, Sir. 4,10, II.Kir. 6,28-29., és egy furcsa esküformula: 1.Móz. 24,2. Vö. Giralduus Cambrensis: *Topographia Hibernica*, III. 25, egy 12. századi ír királyavatási szokásról, melyben a leendő király meghág egy kancát, idézi Eliade: *Vall. hied.*, II. p. 119., és az írek harmadik bevándorlása Szkítiából uo. III. 3., vmint Strabo a „keltoszkítákról”, VII. 5,1., XI. 6,2.

hidegek és az ellenséges támadások miatt létrejövő kisebb-nagyobb falusias, városias, erődített *települések*, Dél-Oroszországtól a Dél-Urálon át láncban az Altáj-hegységig, fa- és vályogszerkezetes, és ún. boronafalú, farönkökből épült házakkal, mellettük pedig földbeásott, szuterén-típusú kunyhókkal, majd sátrakkal is, melyeket sánc-árkos, gerendavázás védművek vettek körbe a stratégiai, kereskedelmi csomópontoknál. (alább az Uráltól délkeletre felfedezett bronzkori erődváros, Arkaim rekonstrukciója, www.europetourism.su, vö. www.ancient-code.com)

A *nagyállattartás* egyre jobb feltételeit, a népesség és az állatállomány növekvő számának megfelelő környezetet kereső törzsek már a bronzkor kezdetétől (kb. i. e. 4500) fokozatosan birtokba vették a hatalmas, eurázsiai füves pusztákat (kelet-európai Jamna-, Katakomba, Gerendavázaskultúrák expanziója, Afanaszjevo az Altájban, Botai, Krasznij Jar Észak-Kazahsztánban, majd Szintasta-Arkaim népei a délkeleti, majd északabbi Transzurálnál, és az Andronovo-kultúracsalád a sztyeppén). El-

kezdődött a házasított, sokáig csak vágóállatnak tartott, kistermetű sztyeppe vadlovak, főleg a szelídebb kancák szekérbe fogása, a könnyű, küllős kerekű *szekér* „genezise”, feltalálása, mely optimálisabb volt a lovak erőkifejtése és a hadviselés számára a nehéz, tömör kerekű kordék után. A küllős, kétkerekű, két ló vontatta kocsik eddigi legelső nyomai épp a dél-uráli Szintastatemetkezésekben maradtak fenn (i.e. 2100-2000 k., itt keskenyebb nyomtávú, valószínűleg csak rituális, temetkezési célra szánt kétkerekű kocsikat helyeztek a sírokba), majd hamarosan elterjedt a ló hátalása, a *lovaglás*, az ehhez szükséges eszközrendszerrel (kantár, nyereg, zabla, bőr-, fa-, majd fémkengyel), és a lovas harcmodor (szkíta rövid íj, lándzsa), aminek óriási, hosszú távra meghatározó, világtörténelmi jelentősége volt nemcsak a hadászat fejlődésében, a nomád pásztorkodás kialakulásában, hanem a nagy távolságokat áthidaló lóhátas *közlekedés* elő is segítette az érintkezést, a kulturális, kereskedelmi, nyelvi cserét az egyes régiók népei között. A sztyeppetérsgben előbb alakult ki az átütő erejű lovas hadviselés, lovasíjászat, mint a déli magaskultúrákban, ahol még csak a nehezebben kezelhető vadszamárféléket (onager) ismerték, a sztyeppén mégis csak ideig-óráig jöttek létre egységes „birodalmak” (Európai Szkítia a legtovább, majd a Hun, Kazár és Mongol Birodalmak), aminek a törzsi széttagolódáson, „szkíta-turáni öntudaton” kívül oka lehetett, hogy az eurázsiai „magtérsg” az Aral-tótól északra nem kedvezett az igazán tartós letelepedésnek, a rideg, nem istállózó állattartás miatt az egyre gyarapodó nyájakat, csordákat, méneseket egyre távolabbi legelőkre, folyóvölgyekbe kellett kihajtani, hogy elegendő táplálékot találjanak számukra, idővel pedig velük ment a népesség is, vagy egy része, s a letelepültből könnyen válhatott „nomád”³. Mondhatni, a déli és az északi *időjárás* övek is erőteljesen predesztinálták a népcsoportokat egy letelepült vs nomád, „iráni vs turáni” típusú szembenállás kialakulására, noha úgy tűnik, az indo-irániak, árják is a sztyeppéről vonultak délebbre (i.e. 1500-1200 k.), s már korábban is létezhetett egy kelet-nyugati irányú, tengelyű „iráni vs turáni” hasadás, tehát korántsem volt minden nép „turáni” csupán attól, hogy az Aral-tótól, Oxustól északra élt, illetve nem azonos mértékben, módon.⁴

A sztyeppé- és erdős-sztyeppé-öv népeinek élete tehát döntően két-három, „nem-humán”, külső, természeti tényezőtől függött, ami egyben nagyobb fokú önállóságot, mozgékonyt is követelt: az *állatállománytól* és az állatoknak táplálékot biztosító *növényzettől*, legelőtől és *víztől*, emellett természetesen nagy jelentősége volt az érclelőhelyek birtoklásának is. E tényezők meghatározták a hiedelemformák, vallási képzetek jórészét is, melyek a növényi, állati és emberi *termé-*

³ Ld. E. Kuzmina, Turán, 2010/1, 66, P. Kelekna, Sino-Platonic Papers, No. 190, June, 2009.

⁴ A Turáni-felföldet a mai Irán-Pakisztán déli határára, Beludzsisztánba helyezi a hagyomány, ld. Encyclopedia Iranica; a Turáni-alföldet az Aveszta az Oxustól keletre írja le; ld. még Strabo, XI. 11,2, *Turiuan*.

kenység jelenségei körül léteztek, s a szellemi-vallási felfogás is ezeknek a képzeteknek a köntösében jelent meg, pl. az állatalakú istenségek, „istenné” avatott áldozati állatok, s itt nem csupán a fizikai érzékelés lelki vetületeiről, „szimbolizációról” van szó, hanem egy közvetlen szellemi látásról is (fr. *clairvoyance*, ang. *second sight*), melyben még észlelték a természeti világ szellemi tartalmait, miként a déli magaskultúrákban.⁵ Az élet nagy „beavatásai”, születés, házasság, halál a „be- és kilépés” körül csoportosulnak, s a termékenységi képzetekhez szervesen társultak az *elmúlás*, a lelki elem „éterizálódásának”, szellemi világba való visszatérésének, visszavezetésének képzei, mind a természeti körforgás, az áldozati szertartásokban leölt állatok, mind az ember elhunyt, szélső esetekben feláldozása esetében. Az elmúlásnak népenként jellemző szokásokkal körbevett társadalmi rítusából, a *temetkezésből*, az elhunyttal, holttesttel, halállal kapcsolatos képzetek „materializációjából” sokat megtudhatunk egy-egy régészeti kultúra, írásos emlékekkel nem rendelkező, archaikus népcsoport hiedelemvilágáról, szokásairól. (archív fotókon az Iszety-folyó térsége, Sz. M. Prokugyin-Gorszkij felvételei, 1910-12 k., www.loc.gov)

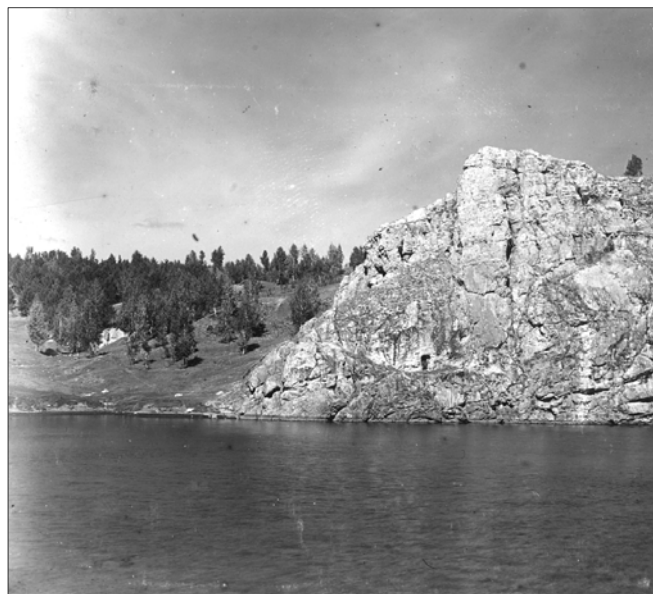

Az első *Isszedónia* c. tanulmányomban⁶ a történeti adatok, orosz régészeti kutatások fényében kénytelen voltam utalni arra, hogy a korai szabirok, vagy már szabir-magyarok igen nagy valószínűséggel azonosak lehettek a kelet-uráli *Iszet*-folyó (oroszul Iszety) térségében a bronzkori Szintasta-, majd Szargary-Mezsovka kultúrákból leágazó *Itkul-kultúra* népeivel, akiket Herodotos, Aristéas „isszedónoknak” nevezett az i.e. 6-5. században, de több, kisebb népcsoport is élt az Iszethnél (Vorobjevo, Baitovo, Naszilovo leletei), akiket az itkuliakkal együtt a helyi adatközlők az egyszerűség kedvéért az összefoglaló „isszeti” névvel illethettek, s ez módosult azután a görög nyelvi környezetben „isszedónra”.⁷ Az iszeties csoportját ugyanúgy írja le Herodotos, mint a szkítákat: igazságos nép, nők egyenjogúak a férfiakkal, és a legkirívóbb szokásuk, hogy marhavagy birkahússal keverve megeszik elhunyt apáik csontjából lefejtett húsát, a lefűrészelt koponyatetőt pedig bearanyozzák és szakrális edényként használják az évenkénti szertartásokon. Nagyon hasonló szokásokat Strabó is említ a délebbre, keletebbre lakó masszagétáknál, szakáknál, noha szerinte egyes szkíta csoportok „vegetáriánusok” voltak.

⁵ Ld. Z.T.Cs.: „*Vadat űzni feljövénének*”.

⁶ Mikes International, 2013/1. (online)

⁷ A szóvégi -on, -en csupán toldalék, melyet a görög szerzők több, más szkítai népnévhez odaragasztottak, pl. később Ptolemaiosz *szuarden*-eknek vagy *szovarden*-eknek írta le a szavárdok/szabirok nevét, és *sziraken*-oknak a szirákokat, az isszedón *d*-hangja pedig szabályos hangtani módosulása a *t*-nek; ld. még alább az altáji *Tayshet* település nevét, ez is lehetett szabir névadás, és az Iszet is. Vö. Bongard-Levin és Grantovszkij: *Szkitiától Indiáig*, Bp., 1981., p. 44.

Természetesen ma már nehéz „adaptálni” ezeket az ősi szokásokat a nemzeti „pantheonban”, elfogadni, hogy eleink egykor emberhúst fogyasztottak, megették elhalt vagy szakrálisan föláldozott apáikat, ellenségeiket, holott Álmos fejedelem feláldozására utal mind a Képes Krónika 28., mind Anonymus 13. fejezete, ami azt jelzi, hogy a *kendét*, a szakrális fejedelmet *mindig* feláldozták.⁸ Egyedül SEBESTYÉN GYULA „merészelt” szembenézni ezeknek a riasztó szokásoknak az emlékével több mint 100 esztendeje, pedig ez az „isszedón” szokás is megerősíti a szabir-magyarok *szkítaságát*, s ezekre az ősi szokásokra utalnak népmeséink és az uráli hagyományok párhuzamos elemei, melyek a hantik, manysik énekeiben, mondáiban is fennmaradtak, mint a „szoberek”, azaz szabirok, vagy szabir-magyarok szokásai, ill. nevesítés nélkül is, mint sztyeppei, szkíta szokások. Az ősvallási, majd népi képzetek nem csupán „mesék”, hanem egykori szerves, lelki-fizikai valóságot tükröznek, melyre legfeljebb ma vagyunk „finnyásak”, s gyakran túlidealizáljuk, szépítjük, mert réges-rég magunk mögött hagytuk, noha meglepő módon, a nyelvünkben máig őrizzük az emléket: az „egyem a húsd”, „egyem a szíved”, „megzabállak”, „ennivaló vagy” szólásokkal egy rajongó odaadást, a szeretet felsőfokát szándékozunk kifejezni, felnőtten, gyerekekkel kapcsolatban ma is, ez más nyelvekben tudtommal nincs meg, specifikusan magyar sajátosság Európában. Ugyanakkor még nem tudjuk biztosan, hogy a magyarság ősei *eleve* az Iszet-menti szabiروkkal éltek-e, már a bronzkortól, vagy pedig csak a vaskorban költöztek oda, egy aszályosabb sztyeppei klímaváltozás, ellenséges népmozgások vagy egyéb okok hatására, s csak ezután vehették át ősmagyarjaink az „isszedón” szokásokat, köztük a rituális, részleges kannibalizmust. Mivel a népmeséinkben nem kifejezetten saját, hanem idegen elemként jelennek meg a kannibalisztikus, horrorisztikus részletek, így valószínű, hogy volt bizonyos distancia történetileg is a szabiروk és a magyarok között, s az „isszedón” elemek elsődrendűen a szabiروkra vezethetők vissza. Mindenesetre a fennmaradt köznyelvi szólás egy olyan reminiscencia lehet, amely ma is kifejezi az ősi, „isszedón”, szkíta rítus lényegét, hogy mindez az elhunyt rokonokkal kapcsolatban *szeretetből, teljes tiszteletből és áhitatból* történt, így érezték, hogy eggyéválnak az elődökkel, s az idősebb feláldozandók is ezzel a tudattal, érzéssel voltak eltelve, hogy életüket szentelik az utódaikért, noha nyilván egy elfajulással állunk szemben, melynek gyökerei – ahogy az „Irán-Turán” szakadás és a „Góg-Magóg” problematika is – úgy tűnik az atlantiszi idők „lázádo angyalaihoz” vezetnek⁹. Az alábbiakban részletesebben ismertetem az „isszedónok”, itkuli szabir-magyarok rituális

⁸ V.ö. a kazár-türkök királyválasztási szokásáról a muszlim szerzők, Ibn Roszteh, Dzsjahani, ld. még Róheim: *A kazár nagyfejedelem és a turul-monda*, in *A bűvös tükör*, p. 127.

⁹ 1.Móz. 6,1-4, az angyalok (Beni Elohim, Isten Fiai, „Örzök”, ld. Dán. 4,10) és a földi nők gyermekei „óriások” (héb. *nefilim* = bukottak, *gibbórim* = erősek, *ansej hasem* = híresek), ld. *Book of Enoch*, 6, 7, 15, 16, 69, 86, 90. fej. (R.H. Charles, 1912, Hamvas B., 1945, Várkonyi N., 1988), *Book of Jubilees*, 4, 5, 7, és a „közös nyelv” őskorából fennmaradt *Turiel* = Isten sziklája (héb. *cúr* = szikla) és a *Turán* (a tör. togrul- vagy turul-sólyom

kannibalizmusával párhuzamos egyéb vallástörténeti, néprajzi és történeti forrásokat, valamint egyes Urál-környéki régészeti lelőhelyek erre utaló vonásait, melyek igazolni látszanak egy szokásbeli, etnikai kontinuitást, az ősiráni, pre-zoroasztriánus, „szkíta” hiedelem- és szokásvilággal való szerves kapcsolatunkat a bronzkortól egészen a honfoglalásig, az egyéb vonások mellett.¹⁰

2. Az Avesztától a keresztény szerzőkig

Az Aveszta tiltja mind a halottak eltemetését, elégetését, mind az emberevést (Vendidad, Yasts, ford. J. DARMESTETER). Ezek a tiltások utalnak a korábbi gyakorlatra, a szokások különböző korú, Zarathustra előtti és utáni „rétegeire”, amelyekből láthatjuk a temetkezési rítusok alakulását, a változó spirituális és „életföldrajzi” körülményeknek megfelelő szokásformák keresését a különböző ősiráni eredetű csoportoknál. A Vendidadban (vagy Videvdadban) Zarathustra kérdezi az isteni lényt, Ahura Mazdát, a „Nap-aurát”, hogy mi a helyes és helytelen eljárás a temetkezéssel kapcsolatban:

Vendidad, I. 17.: (az Ahura Mazda által teremtett tizenharmadik jó földdel, Kakhrával kapcsolatban, amely talán a khoraszáni Karkhnak felelhet meg) „*Innen jött Angra Mainyu (Ahrimán, Ármány), aki a halál, akinek boszorkányságból fakadó ellenteremtése egy bűn, melyre nincs bocsánat* (óir. anaperetha): *a holttestek elégetése*” (a tüzet „Ahura Mazda fiának” nevezi az Aveszta, melyet tilos volt beszennyezni a halottégetéssel, de volt periódus, amikor alkalmazták a hamvasztást).

III. ii,8: „*Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Melyik a második hely, ahol a föld a legnagyobb fájdalmat érzi? – Ahura Mazda így válaszolt: Az, ahol a kutyák és emberek holttestét eltemették.*” (9: az a hely is, ahol a Dakhmákon, a Hallgatás Tornyai elhelyezték az emberi holttesteket; a kutyák kivételes bánásmódban részesültek az Aveszta árjainál, résztvettek a temetkezésben is, hogy a hiedelem szerint tekintetükkel elűzzék az ártó szellemeket; a honfoglaló magyarság temetőiben is több, őrzőjellegű kutyatemetkezést találtak, pl. Hajdúdorogon)

III. iii,12: „*Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Ki az első, aki a földnek a legnagyobb örömet nyújtja? Ahura Mazda így válaszolt: Az, aki kiássa a kutyák és emberek holttesteit.*” (13: az is, aki lerombolja a Dakhmákat, ami utalás a holtak feltámadására a végső időkben, az elmúlás szellemi legyőzésére, de egy igen ősi szokásra is, az exhumációra, amellyel a csontmaradványok kultikus megőrzése volt a cél, ld. alább, 47. jegyz.; később osszáriumokba tették a csontokat, ebből alakult ki az urnatemetkezés)

III. iv,36-37: „*Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Ha valaki a földbe temeti egy kutya vagy egy ember holttestét, és nem ássa ki fél éven belül, milyen büntetést kell kapnia? – Ahura Mazda így válaszolt: Ötszáz ostorcsapás az Aspahe-astrával* (ld. ostor szavunkat), *ötszáz ostorcsapás a Sraosho-karánával.*”

VI. v,44-45: „*Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Hová tegyük, hová fektessük a halottak testét, Ó, Ahura Mazda? – Ahura Mazda így válaszolt: A legmagasabb csúcsokra, ahol mindig vannak dögevő kutyák és madarak, Ó, szent Zarathustra!*”

VI. v,49-51: „*Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Hová vigyük, hol helyezzük el a holtak csontjait, Ó, Ahura Mazda? – Ahura Mazda így felelt: A Mazda-tisztelők állítsanak épületet, ahol a kutya, a róka* (óir. raopi) *és a farkas* (óir. wrkas) *nem érheti el* (a csontokat), *és ahová nem folyik*

mondája is egy „Turiel-monda”, atlantiszi örökség), ill. az arámi *Ohyah, Hahyah, Mahaway* és a héber *Óg, Góg, Magóg* párhuzamok, a h-g szabályos hangváltozással, *Book of Giants*, Óriások Könyve kumráni és manicheus töredékei, W.B. Henning, BOAS, XI. 1, 1943, pp. 52-74. (a kumráni töredékekben az egyik óriás neve „Gilgames”, noha Enkidu lenne az adekvát elnevezés). Vö. a bibliai *Jáfet fia Magóg* és az avesztai *Thraetaona fia Tura* kapcsolat is egy Irán-Turán összefüggés. Hozzá kell tenni, hogy a „turáni átok”, ami lényegében a belső fejlődés makacs „ellenzékeségét” jelenti, csak egy korai, bár hosszan elhúzódó állomása volt az atlantiszi bukás „reinkarnálódásának” (Enoch 15,8-11), ami minden későbbi kultúrkorszakban megjelenik, mint pusztító elem (ld. a vérengző mexikói kultuszok, hun invázió, tatárjárás, vagy a nyugati, „romanista-kabbalista” politikai elv a „hasznos ördögről”, Z.T.Cs.: Európa elrablása, Országépítő, 2004/1, és A katasztrofális 21. század, uo. 2004/4).

¹⁰ A honfoglaló magyaroknál nyugati sirtájolás és a „szkíta triád”: fegyver, lovastemetkezés/lószerszámzat, női sírokban is (ez nálunk és a keleti szakáknál fordul elő, hunoknál, oguroknál soha), valamint nálunk főként a növényi motívumok, de megjelenik az állatábrázolás is (ló, madár, és a mítikus griff).

be az esővíz... Ezt az épületet kőből, habarccsal és földből emeljék; ha megengedhetik maguknak, s ha nem, akkor helyezték a maradványokat a halott szőnyegére és párnájára, öltöztessék az ég világosságába, és helyezték a napra.”

VII. iv,23-24: „Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Meg lehet tisztítani azt, aki eszik egy kutya vagy egy ember holttestéből? – Ahura Mazda így válaszolt: Nem, ó, Zarathustra, nem lehet! Odúját le kell rombolni, életét ki kell oltani, szeme fényét elvenni; (mert) a Drug Nasu (innen az 'ördög' szavunk) ráront, körme hegyéig megragadja, s ezért az ember tisztátalan lesz, mindörökre.” (a víz és a tűz holttesttel való beszennyezéséről ugyanígy; v.ö. VII. viii,55-57, a hullaevő démonokról).

VII. x,73-74: „Ó, anyagi világ Alkotója, Te Szent! Meg lehet-e tisztítani az edényeket, melyeket egy kutya vagy egy ember holtteste érintett? – Ahura Mazda így válaszolt: Ezeket meg lehet tisztítani, ó, szent Zarathustra! – Hogyan? – Ha aranyból készültek az edények, meg kell mosnod egyszer 'gomezzel', le kell dörzsölnöd földdel, meg kell mosnod vízzel, és ezek tiszták lesznek.” (réz/bronz-, vas- és kőedényekkel ugyanezt meg kell ismételni 3x, 4x, 6x, a fa és agyagedények tisztátalanok maradnak; v.ö. VIII. 8, 73-74.)

Aban Yast, XXVI. 111, 113: „Áldozatot ajánlok fel, ó, Szpitama Zarathustra, lelkemből fakadót, Ardvi Szúra Anahitának... Add nekem, ó, legkegyesebb, jó Ardvi Szúra Anahita, hogy legyőzzem Pesho-Kanghát, a holttest-eltemetőt, Humayakát, a dévák imádóját, és az ördögi Aregat-aszpát (hun vezér neve, Ardzsaszp a Sahnamében) az evilági küzdelmekben.”

A temetkezés „történetében”, a legkorábbi adatok szerint, az anatóliai újkőkori kultúrákban az elhunytakat a házak padlója alá helyezték, vagyis a holtak lelkével kívántak tovább élni, akiknek fejét, koponyáját egy idő után kiásták és kultikus célokra használták (Göbeklitepe, Catalhuyuk, Nevali Chori etc.). Ezt követően népcsoportonként és éghajlati övenként differenciálódnak a temetkezés szokások, melyek között megtalálhatók a holttest külön temetőbe helyezésének, elégetésének, feldarabolásának, vagy adott esetben rituális elfogyasztásának „sámánisztikus” formái, mitologikus előképei.¹¹ Fontos azonban kiemelni, hogy az elhunyt rokonok vagy feláldozott hadifoglyok, idegen törzsbeliak elfogyasztása *nem* egy rendszeresen gyakorolt kannibalizmust jelentett a „szkíta típusú” europidoknál, hanem kivételes, rituális alkalmakat, melyek egy ma már elveszett, spirituális átélés, bensőségesség szempontjából érthetők meg. Az ősidőkben úgy foghatták fel, hogy az elhunytat elfogyasztva magukba építik annak erejét, lelkét, szellemét, mintegy megmentik a rothadástól, illetve a föld elemét sem szennyezik be a holttesttel, ami egy proto-árja gondolat, hiszen, mint láttuk, az irániaknál kialakult temetkezési rítus szerint azért kellett kitenni az elhunytat a hegyekbe vagy magas tornyok tetejére, hogy a ragadozó állatok, madarak egyék meg őket s ne szennyezzék be sem a föld, sem a víz, sem a tűz elemét. Ezen felül valószínű, hogy az Urál-hegység környékén, Nyugat-Szibériában letelepedett ősirániakat akár a hosszú, igen zord telek is arra készíthették, hogy kialakítsák, fenntartsák a kannibalisztikus szokást, mivel ebben az évszakban a fagyott föld miatt nem lehetett temetni,¹² s valószínű, hogy télen az élelemnek sem voltak bővében.

HERODOTOS (i.e. 484-425 k.) a korábban élt Aristeas utazása s erről szóló, sajnos elveszett költeménye nyomán számol be a Pontus Euxinus és a Ripheus vagy Hyperborei mons (Fekete-tenger és az Urál) között lakó népekről. Korábban feltételezték, hogy az *isszedónokról*, *arimaszpukról* szóló értesülések jóval keletebbi népekre vonatkozhatnak, azonban maga Herodotos mondja, hogy az isszedónokat jól ismerik, s rajtuk túl nem jutott el Aristeas, a távolabbi dolgokról csak az isszedónoktól, ill. a velük kapcsolatban álló szkítáktól hallott (IV. 16.), jöllehet az isszedónok sem éltek mindig az Urálnál. Az orosz régészek, történészek már az 1970-es években felvetették, hogy az isszedónok neve a kelet-uráli Iszety-folyó nevéből származhat.¹³ Idézzük fel ismét az isszedónokról szóló legrégebbi, herodotos-i beszámolót:

¹¹ Ld. ELIADE, I., p. 311-320, Dionysos Zagreus orgiasztikus-kannibalisztikus kultuszának thrák vagy fríg eredetéről, és hasonlóképpen J. G. FRAZER: *Az Aranyág*, p.253, 310.

¹² Ld. még az ún. késleltetett temetkezésekről az altáji, paziriki szkítáknál, Koryakova-Epimakhov, p. 218.

¹³ Bongard-Levin, Grantovszkij, p. 44.

„Ariszteasz, Kausztrobiusz fia, prokonnészosi férfiú, költeményben beszélte el, Phoibosztól ihletve, hogy az isszedónokig jutott, s hogy az isszedónokon túl laknak az arimaszpuk, az egyszemű férfiak, ezeken túl pedig az aranyőrző griffek, majd az üperboreuszok, egészen a tengerig. Kivéve az üperboreuszokat, ezek mindnyájan, kezdve az arimaszpukkal, mindig megtámadják a szomszédaikat. Az arimaszpuk elűzték hazájukból az isszedónokat, ezek a szküthákat, ezek pedig a kimmereket, akik a tenger déli részén laktak... Maga Ariszteasz nem mondja a költeményében, hogy az isszedónokon túlra jutott volna, hanem az azokon túli dolgokról hallomás után beszélt, mondván, hogy az isszedónok beszélik ezt... Tudásunk bőséges e vidékről, és az innen lakó népekről [Volga-Urál térsége]. Mert nem csupán a szküthák közül többen voltak erre, akiktől nem nehéz híreket szerezni, hanem a görögök némelyike is, akik a Borüszthenész [Dnyeper] kikötőjéhez tartoznak, és más kereskedők az Euxinosznál. Ezek a szküthák, mikor felmennek az argippek országába, hét tolmács és hét nyelv közvetítésével kereskednek. Az argippek földjéig ismert a vidék. De e kopasz emberek népén túli [északi] részekről senki nem állíthat bizonyosat. Mert magas és járatlan hegyek vágják el, és ezeken senki nem kel át... [ti. észak felé]. A vidék azonban e kopasz népen túl [keletre, ld. a közép-uráli átjárót] jól ismert, az isszedónok lakják.... Az isszedónoknál többek között ezek a szokások vannak: amikor valakinek meghal az apja, az összes rokonai marhákat hoznak neki. Ezeket az állatokat először feláldozzák, és felvágják a húst. Azután felvágják az elhunyt húsát is, és összekeverve az összes húst, lakomát tartanak. De az elhunyt fejét [a koponyateőt] megtisztítják és arannyal borítják, majd értékes edényként használják az évenkénti nagy, áldozati szertartásokon. Ezt a fiú az atyja tiszteletére teszi, ahogy a görögök évente megemlékeznek atyáik haláláról. Ezt a népet hasonlóképpen igazságosnak nevezik [ti. mint a szkítákat]. És a nőikről azt mondják, hogy egyenrangúak a férfiakkal. Az ezeken túli országokról maguk az isszedónok állítják, hogy itt az egyszemű emberek és a griffek, az arany őrzői találhatók. A szküthák, akik az isszedónoktól hallották, ugyanezt mondják. Mi, többiek pedig a szkütháktól kaptuk a tudósítást, és ennek a népnek szkütha neve arimaszpu. Mert a szkütháknál 'arima' egyet, és 'szpu' szemet jelent. Az egész ország, melyet leírtunk, télen olyan hideg, hogy az év nyolc hónapjában elviselhetetlen fagy uralkodik itt...”.¹⁴

Herodotos hasonlóan írja le a szkíták, masszagéták szokásait, rituális emberevését¹⁵:

I. 216: „Lehetetlen megmondani éveik számát, hogy meddig élnek. Mihelyt valaki a kora révén meggyöngül, rokonai összegyűlnek, megölik, a húst összekeverik juh és más állatok húásával és elfogyasztják; általánosan ezt tartják a legboldogabb halálnak.”

IV. 62, az európai szkítákról: „Szokásuk feláldozni minden száz fogolyból egyet, de ezt más módon teszik, mint a többi áldozatnál. Itáláldozatot öntve a fejükre, elvágják a torkukat és vérüket eresztik egy erre a célra használt edénybe. Ezt felviszik a halom tetejére, és belocsolják vele a kardot. Miközben ez zajlik, alant az emberi áldozatoknak töből levágják a jobbkarját és felhajítják a levegőbe [ti. az isteneknek]. Amikor ezt elvégezték minden áldozattal, eltávoznak, a karok pedig ottmaradnak, ahová estek, a testektől külön.”

IV. 64-65: „Katonai szokásaik ezek: minden szkíta iszik annak véréből, akit először megölt; ellenségeik fejét pedig, akiket csatában öltek meg, bemutatják a királynak, aki részt ajánl nekik a zsákmányból. A fejről a bőrt lenyúzzák, ökörbordával lehúsolják..., majd a lovaik zablájára függesztik, és büszkék rá, mint trófeára. Néhányan összevarják a különböző emberi bőroket és egyfajta pásztori gúnyát készítenek belőle. Mások a megölt ellenségeik jobb karjának bőréből készítenek tegezfedelet... Sok szkíta az egész ember bőrét karóra feszíti [kiszárítja], és a lovaikat

¹⁴ IV. 13, 25-27, 32, ld. még I. 201; v.ö. I. 125, 'maszpi' nevű perzsa törzs nevéből arimaszp = „árja-maszp”? V.ö. Hérod. IV. 5, 8, 11, 13, több szkíta eredet- ill. vándorlási mondat, történetet is közöl, melyek egyike a görög mítoszokból ismert, félig nő-, félig kígyótestű Ekhidnától eredeztetni a szkítákat; a krimi görögök valószínűleg azért tették meg a szkíták „anyjának”, mert nyers emberhússal táplálkozott; Robert Graves megemlíti, hogy az Ekhidna az „arimoszok” (azaz arimaszpok) között élt egy barlangban, ld. Graves I. p. 183, és II. 198.

¹⁵ I. 216, IV. 62, 64, 65, 103; a „masszagéta” név a haoma-szaka, haomaevő szkíta elnevezés görög torzítása lehet, de Herodotosnál megjelenik az azonos jelentésű, iráni haoma-warga név is, „amyrgius” alakban; a haoma, hom egy hallucinogén növény volt, amiből italt készítettek.

borítják vele. – Ez az eljárás azonban az ellenségeik fejével nem általános, hanem csak azokkal, akik a legnagyobb ellenségük: levágják a koponyatetőt a szemöldöknél, megtisztítják, és ha szegények, bőrrel borítják, ha pedig gazdagok, arannyal, azután ivóedényként használják. Ugyanígy tesznek közelebbi rokonaik fejével, ha viszály támad közöttük, és legyőzik őket a király színe előtt.”¹⁶

IV. 71, a királyaik temetésénél gyászoló, magukat megsebző szkítákról, és a leölt ágyasról, szolgálókról: „...füleikből levágnak egy darabot, hajukat levágják, karjukból kivágnak egy darab húst, homlokukat és orrukat megsebzik, bal kezüket nyíllal fúrnak át... Miután megfojtották, eltemetik az ágyasok egyikét, a pohárnokot, a szakácsot, a lovászt, a leghűségesebb szolgáját, lovait, értékeinek legjavát, s végül néhány arany kupát, mert nincs sem ezüstjük, sem rezük...”¹⁷

Az óperzsákról azt is elmondja Herodotos, hogy eltemetik a halottaikat, s ez csak a papi kasztnál tilos.¹⁸

STRABO (i.e. 66 - AD 24), részben Herodotos-t ismételve, szintén beszámol a közép-ázsiai és kelet-európai szkítákról, akik igazságosak, „jó-törvényűek”, mindent közösen bírnak, még a nőket is, nem érdekli őket a pénz, illetve, hogy vannak köztük emberevők, akik a foglyokat és elhalt apáikat megeszik, valamint tejivók, és olyanok, akik még az állati hús evésétől is tartózkodnak, tehát vegetáriánusok.¹⁹ Strabonál nem szerepelnek az isszedónok, viszont egyszer megemlíti az *arimaszpukat*, de nem a Káspitól keletre, ahová Herodotos helyezi őket, hanem Északkelet-Európában, ami azért érdekes, mert épp Strabo korában virágzik az Uráltól nyugatra, a Bjelajafolyó középső szakaszánál egy népes, félnomád, nagyállattartó, lovas kultúra (Kara-Abyz), melynek ezres sírszámú, nagy temetőiben már enyhén mongoloid jellegek is feltűnnek. Ez igazolhatja az arimaszpokkal azonosítható *ogurok*, s kisebb részt már a hunok idetelepülését az Irtis-Tobolmenti *Szargatka*-kultúrából (i. e. 7. század), melynek előzményeit az altáj-hegyljai, felső-irtisi Irmen-kultúrában látják az orosz régészek, de szóba jöhet a Karaszuk-műveltség is.

Az idősebb PLINIUS (Caius P. Secundus, † 79), bár általában erősen hajlik az idegen nevek torzítására, nagyon érdekesen jár el a herodotosi isszedón elnevezéssel, melyet *Essedones* alakban ad tovább: földrajzilag ugyanis közel helyezi a meótiszi „*Sardi Scythae*” néphez (a „szkíta” megjelölés is sokatmondó), vagyis minden jel szerint a szavárd szkítákhoz, szavárd-magyarokhoz, másrészt pedig a Káspin túl is megemlíti őket.²⁰ Plinius a Meótisztól keletre lévő népek között említi egy *Mazacasos* népet is,²¹ akikben nézetem szerint a magyarokat láthatjuk, a név töve, a ’mazaka’ vagy ’madzaka’ utalhat egy *magyarka* alakra, ahogy később is feltűnik arab szerzőknél a „madzsarka”. Az eredeti, szkíta-óiráni magyar törzsek legelső Kárpát-medence környéki megjelenését igazolja két forrás is: Ovidius, aki a *Metere turbá*-t, ’meterek’ seregét említi egy al-dunai szarmata támadás résztvevőjeként AD 8-10 körül,²² és egy római sírkő felírata, mely a *Mattzaris*, ’matzarok’ támadásában elhunyt Mat(-thæus) nevű férfinak állít emléket AD 40-ben.²³

¹⁶ V.ö. IV. 103, a krími ’taurok’ népe is levágja az ellenség fejét, és hosszú karóra tűzi a háza mellett.

¹⁷ Ld. még Prokópius, 1833, I. iii,1-7, a heftalita hunok szokásairól: „a vagyonos [heftalita] polgárok között szokás, hogy a barátakkal élnek, hús vagy akár több emberrel, ahogy adódik, és ezek állandó társaikká válnak, osztozva velük minden vagyonukban, élvezve valamely közös jogot. Majd, amikor egy férfi, aki ilyen társaságot gyűjtött maga köré, meghal, az a szokás, hogy mindazok az emberek, akik együtt éltek vele, a sírba kísérik őt”; Priscus ugyanezt a „velük haló” szokást írja le Atila király temetésénél.

¹⁸ I. 140, v.ö. a szászánidáknál tiltott az eltemetés, Prokóp., De bello Persico, I. xi,35.

¹⁹ VII. iii. 6,7,9., XI. viii.6, és a derbikekről, XI. xi,7.

²⁰ Nat. hist. IV, 83, *Sardi Scythae*, a Meótisztól környékét lakják a szirákokkal, és IV. 88, VI. 20, *Essedones*, a Meótisztól „fölről”/supra, és „körül”/circa, illetve VI. 50, a Káspin túl, vmint *Arimaspi, gens Scythica*, IV. 88, VI. 50, VII. 10; ld. szirákok a mithridatészi háborúban, Nomads, 1995, p.170, 177, 187, SULIMIRSKI, p. 123, és p. 82, a korai szarmata vagy Prokhorovo-kultúrával összefüggésben, és p. 65, az isszedónokról, akiket a szerző az ászokkal, aorszokkal azonosít, v.ö. Nomads, p. 86, 93, 186, 207.

²¹ VI. 21.

²² Tristia, II. 191.

²³ Celjei kő, CIL, III., 5234, Ld. T. Pekkanen, Turán, 2009/1.

Az alexandriai Claudius PTOLEMAIOS (AD 85-165) szinte teljesen pontosan adja vissza az ekkor már úgy tűnik több mint 150 éve a Don-Volga környékén élő szavárdok és magyarok nevét: *Souardeni*, kb. a Manyics-folyónál,²⁴ és *üpo* „alattuk” a *Materi*, a Volgától keletre.²⁵ Ptolemaios az isszedónokról azt közli, hogy keleten laknak, az Imaus- és Emod-hegyeken túl,²⁶ s hogy „nagy nép”, akiknek két városuk is van,²⁷ viszont ő az arimaszpukról nem ír semmit.²⁸ Ptolemaios a Nagy Sándor hadjárata nyomán Baktriában letelepedett görögök szkíta kapcsolatai révén pontosabban is megtudhatta, hogy az isszedónok „őshazája”, korábbi szállásterülete, vagy maradványai az Altáj-Tienshan környékén voltak, akár még az ő idejében is.²⁹ A Bajkál-tótól nyugatra a mai településnevek is őrizhetik a szabirok emlékét: *Usolye Sibirskoye*, amennyiben nem utólagos orosz elnevezés Szibériáról, vagy *Svirsk*, ill. *Tayshet*, *ta-ishet*, s ebből is származhatott az „isszedón” elnevezés, valamint *Itkul*-tó van Hakasziában is.³⁰ Ptolemaios leírásaiból jól látható, hogy a Strabo által kb. 200 évvel korábban említett közép-ázsiai szkíta törzsek közül (a hunok nyomására is) sokan Kelet-Európába vándoroltak, mert népneveik felbukkannak itt is, ott is.³¹ Gyakran előfordul, hogy egyetlen történeti forrás többféle alakban közli ugyanannak a népnek a nevét, hogy a régi és újabb elnevezések egyaránt szerepeljenek a jobb tájékozódás kedvéért.³² Az AD 1-2. században a későbbiekhez képest szinte tömegével előforduló egyedi ’magyar’ népnév jelentheti azt, hogy a szavárdokkal ekkor még nem voltunk oly szoros szövetségben mint később, külön szállásterületünk lehetett, bár a Don-Volga környéki elhelyezkedésünk felfogható egy „háttársi”, kölcsönös védelmi viszonynak is, Kelet és Nyugat „között”.

A szír keresztény krónikák beszámolnak a hunok egyes vad szokásairól, rítusairól is, így SZT. EFRÉM (Pseudo-Ephrem) verses beszéde a világ végéről, bár nem tudjuk, hogy ez mennyire valóságos megfigyelésen alapult, s nem a biblikus hagyomány, vagy az egyébként érthető harag diktálta-e, hiszen a hunok 395-ben feldúlták a szíriai Edesszát: „*A hunok ugyanis, ha harcba és küzdelembe vonulnak, terhes nőket fognak, tüzet raknak följük, azután előállva varázslatot űznek és a magzatot megfőzik bennük.... Gyermekehúst esznek és asszonyvért isznak*”. Pseudo-Kallisthenes Nagy Sándor-legendája (6. század) így emlékezik meg a hunokról: „*A hunok... sebe-sebkek a szél fúvásánál, és mire híre hallatszik, hogy harcba vonulnak, megelőzik a teremtet világot, mert varázslók ők, s az ég és föld között rohannak. Szekereik, kardjaik, lándzsáik félelmes villámok gyanánt villognak. Kezeikben pányvákat hurcolnak... Mindegyiküknek két vagy három, ötven és hatvan nyája van [szolgáik], akik utánuk és előttük haladnak. Mindegyikük üvöltése félelmetesebb az oroszán hangjánál, ... Isten rendelése szolgáltatja ki a nemzeteket kezeikbe... Mert varázslataik nagyobbak az összes királyságokéinál.*”³³ Serugi MAR YAQUB Alexander-költeménye általánosságban nyilatkozik „Góg és Magóg” népről: „...vérben mosakodnak, sőt még fejeiket is vérrel mázsolják be; vért isznak és emberhúst esznek; bőrökbe bújnak, fegyvert csi-szolnak, haragot kovácsolnak; háborúikban nagyobbak és keményebbek az összes nemzeteknél.

²⁴ V.ö. Anonymus, 7, *Zuard* név utal a régi szavárd szövetségünkre.

²⁵ V. 9,16-17, v.ö. *Mithridates régió* uitt, talán épp a környék törzseinek mithridatesi szövetségét jelzi.

²⁶ Altáj-, Pamír-, Tien-shan; ld. Dionysius Periegetes: „*Oxus, qui Emodo monte relicto Caspium allabatur*”, az Amu-darja, mely az „Emod”-hegyekből ered és a Káspi-tengerbe ömlik, Bernhardy, 1828, p. 43, 747. sor.

²⁷ VI. 15,4., 16,5, és 7, *Issedones mega ethnos*, és *Issedon Skythike*, *Issedon Serike* városok, úgy tűnik az északi Selyemút közelében; uo. *Aspakara* nép és város, és *Kasia*, *Akhasa* régió, mely Hakasziára vonatkozhat, *Abagána* pedig *Abakanra*, a Minuszinszki-medencében.

²⁸ VI. 11,6-7, *Zariaszpa* nép és város Baktriában?

²⁹ Ld. alább a régészeti fejezetben az itkuliak keleti kapcsolatairól.

³⁰ Tör. *kul* = tó; ld. még a Bajkál-tó/Baj-kul, partján lévő mai *Onguren* város kaphatta-e nevét az onogurokról?

³¹ Pl. *zakatai*, *szakani* = szaka, vagy *aszaii* = ász/jász, ill. az alán törzsek és „aorszok”, utóbbiak azonosak lehetnek a kínaiak által *wuszunnak* nevezett néppel, a *varsányokkal*, akik a kárpát-medencei helyneveinkbe, antropológiánkba is „beleírták” egykori jelenlétük emlékét, ld. Dunavarsány, Kisvarsány, Nagyvarsány, Varsány, Varsánygyűre, Veszprémvarsány, és ÉRY Kinga, 1982.

³² A DAI-ban pl. a magyar vonatkozású nevek négyféle alakban jelennek meg: *Savarti asfali*, *Mazarus*, *Megere*, *Turk*, melyek közül az első a szavárd, szabir, az utolsó a kazár és ogur kapcsolatainkat tükrözi.

³³ KMOŠKÓ M., 2004., p. 77.

*Ahol az Úr haragja felszáll, oda küldi őket; kitepik a hegyeket, felforgatják a földet, embereket gyilkolnak.*³⁴

Hasonlóan vad szokásokról tudósít a hunokkal kapcsolatban a kaukázusi albán-örmény MOVSES DASXURANTCI, vagy KALANKATVATCI krónikája, bár az emberevést náluk nem említi.³⁵ Ugyanakkor arról is értesülünk e nagyszerű, néprajzilag hiteles kaukázusi forrásból, hogy a hunok már igen korán hajlottak a keresztény térítésre, legalábbis nem tiltották maguk között.³⁶

S végül elérkezünk a honfoglalás, nyugati hadjárataink korába, amikor REGINO, prümi apát így tudósít a magyarok szokásairól (AD 889): „*az ungarok..., mint híre van, nyers húst esznek, vért isznak, az elfogott emberek szíveit darabonként elosztva, orvosság gyanánt megeszik*”.³⁷ A nyugati szerzetes-írók egyrészt felhasználhatták az antik forrásokat, Bibliát, másrészt bizonyíthatóan hajlottak a negatív túlzásokra a Nyugat-Európában 861-955 között főként a viszálykodó nyugati fejedelmek változó szövetségében harcoló magyarokkal kapcsolatban, így nem teljesen vehető biztosra, hogy ez a közlés nem csupán egy antik toposz, történeti közhely-e a honfoglaló magyarok esetében. Viszont maga a Kézai-krónika is megemlíti, hogy Bulcsú „*több németet nyárson süttetett meg, s azt beszélik, oly kegyetlenséggel dühöngött ellenük, hogy némelyiknek vérét is úgy itta, mint a bort,*” ezért nevezték Vérbulcsúnak.³⁸ EKKEHARD a magyarok Szent Gallen-i tartózkodását írja le, immár szemtanúi hitelességgel, bár itt nincs szó emberevésről, csak egy halotti torról, amikor két bajtársuk leesett a templom tornyáról, ahonnan szükségüket végezték, és ott temették el őket: „*Mikor őket kettejüket elégették..., mindannyian kiadósan lakmároztak... miközben az áldozati állatok félig nyers darabjait... mohón felfalták... a bortól felhevültek, s mindannyian rettenetes hangon kiáltoztak isteneikhez... túlárado jókedvükben a vezérek előtt táncoltak és birkóztak. Néhányan, fegyveresen összezsapva azt is bemutatták, mennyire jártasak a haditudományban.*” (Ipolyi)

³⁴ IPOLYI, K MOSKÓ, 2004, p.88., v.ö. Procopius: De Bello Persico, I, iii, 1-7. az eftalita hunok szokásairól (gör.-lat., szerk. Niebuhr 1833, ang. ford. Dewing, 1914).

³⁵ *The History of the Caucasian Albanians*, 1961, részletek Turán, 2009/2.

³⁶ Ld. a hunok Yunan/Jovhan nevű püspöke az 5. század elején, Dasxurantci, 18. fej., p. 33, Szt. Mesrob és társai a „vörös hunok” között, 5. sz., Dasxurantci, 27. fej., p. 54-55., vagy Qardust és Maq, szír püspökök a 6. században, akik a Biblia egyes könyveit hun nyelvre is lefordították, Kmoskó, 2004, p.101-102, illetve 682-ben Israyel püspök térítő útja, Dasxurantci p. 166.

³⁷ Ld. Sebestyén, 1903.

³⁸ Kézai 33., v.ö. Kézai 6., Szkítia népeiről, bátor „önkritikával”.

3. A nyugat-szibériai néphagyományok „isszedőn” elemei

Egészen közvetlen leírásokat kapunk a sztyepei, erdős-sztyepei lovasok szokásairól a velük egykor szomszédos nyugat-szibériai, erdőövi népek szájhagyományaiból, melyekben kiemelt szerepet kapnak, mindig visszatérnek a „szoberek, saperek”, azaz, nem lehet vitás, a szabir, szavárd nép, akik a középső bronzkorban a magyarokkal együtt, vagy még külön, az Urálhoz vándorolhattak, s tőlük ered Szibéria neve is, amit az osztjákok tartottak fenn *Sober-mu* alakban (Szabirország).³⁹ Válogatásunk elsőként állítja párhuzamba az uráli néphagyományokat Herodotos isszedőnjaival és a magyar népmesékkal, illetve a régészeti adatokkal. Az alábbiakban csupán felsoroljuk ezeket a párhuzamokat, melyek lényegében magukért beszélnek.⁴⁰

❖ Vogul/manysi gyűjtés:

1. A Föld keletkezésének szent regéje, p. 19: „*Mikor magához tért (Daruláb-sítalp-bőr nevű vogul), állánál fogva egy faágon függött*”; szerepel egy táltosló, amely tüzet fűj, egy hétszárnyú vasló, hátán várral, valamint egy iráni nevű Paraparseh, kinek egyik pásztornépe félszemű,⁴¹ és a nemezsátor.

³⁹ V.ö. Pápay J.: Északi osztják medvénekek, 1934; egy Szabir/Szibir nevű nagyobb település Tobolszk mellett, amely a régi térképeken is szerepel (Mercator, Ortelius, Guillome de l'Isle), s ez jelenhet meg az egyik énekben úgy, mint a „szober nagy városnak isten igézte szentséges földje” (Obdorszki ének, 729. sor, Osztjákok/Hanti hősége, II.), de nem kizárt, hogy ebben az ősi Szintasta, Arkaim emléke is felbukkanhat. Ld. még a mai Sziverka, Szeveruska, Szevernaja települések és folyó Jekatyerinburg közelében, az Itkul-Isszet-területen, www.lib.utexas.edu/maps, Sverdlovsk (nem népnévi, hanem újkori, személynévi eredetű), kurgánok, réz-, arany-, ezüst-, vasérc-, talkum-lelőhelyek feltüntetésével.

⁴⁰ Finnugor-szamojéd/uráli regék és mondák, II., 1984, számozás a kötet szerint.

⁴¹ Strabo, XI. 8,2, 9,2-3, *parni, parii, pasiani*? Innen Hérod. „arimaszpu”-jai?

4. Hogyan csinálták az embert?, p. 33: *Tapel*-öreg, a világteremtő istenség társa (vogul *tapel*, osztják *saper*, *soper* = szabir, szavárd-magyar).⁴²

6. A világ teremtése, p. 35: „*Arany Kvoresz Ég atyánk, Arany Kvoresz Ég apánk ezüst-orsó-karika-nagy volt, midőn született. Soper úrnőt, Kami úrnőt ő bocsátotta le volt. Halál-király-leányzót ő bocsátotta le volt.*” (emlékek mítizálódása, a szabir úrnő „halálistennő”).

8. Rege a szent vízözönről, p. 46: „*Világügyelő-férfi* (Numi-Tórem, a főisten) *a lova combjához rántotta* (a vogul férfit, aki) *odatapadt a ló combjához. Felvitte Arany Kvoresz isten birodalmába*” (talán a lovas szavárd-magyarok, ogurok emléke, akik a levágott hanti, manysi fejeket a farhámra akasztva vitték).⁴³

11. Az árnyak birodalmában (részlet J. Sesztalov „Amikor a nap ringatott” c. regényéből), p. 52: „*Kul, a Földalatti Birodalom (alvilág, pokol) királya*”, a főhős fél, hogy felfalja őt.

14. Asszony-fejedelem, p. 63-64: nyolc testvér, hét fiú és egy leány, aki „amazonként” vadászik, harcol bátyja páncéljában, íjával, nyilaival, s megöl nyolc nyenyecet, akiknek húsát összekeveri rénszarvashússal, és megkínálja testvéreit, akik megeszik; itt is megjelenik a *Tapel*-öreg, és a hét-sarkú város, mely vasláncon függ.

❖ Osztják/hanti gyűjtés:

1. Az Asszony-térdéből-lelt mosz-ember, p. 92: „*Úgy hírlík, messzi földön-vízen sokfejú Jalany-szörnyek laknak, osztják ember húsán, osztják asszony húsán élnek.*” A főhős birkózás közben derékig és nyakig a földbevágja a szörnyeket (gyakori magyar népmesei fordulat).

4. A Szárnyas menyhal-állat regéje, p. 101: osztják Szaparjah nemzetség (a szabir név változata?); a félelmetes Szárnyas-menyhal-állat embert eszik.

⁴² Ld. Sz. PATKANOV, 1900, *Soper, Szaber, Szabir, Szabar, 'Tapar, Tapel (Tobol?)*.

⁴³ Ld. a Nagyszentmiklósi kincs 2. korszak, a „Győztes fejedelem” ábrázolásán, Z.T.Cs., Országépítő, 1998/3.

5. Az Erdei-szellem-öreg, p. 103, 105: „...cirbolyák ágairól koponyák lógnak, mellettük meg hal-mokban mindenféle csontok hevernek.... Sok osztják és nyenyec esett el a kezemtől ezen a helyen (mondja az Erdei-szellem-öreg). Egy sem szabadult élve. Évek, de lehet, hogy évszázadok óta he-vernek a csontjaik ezen a helyen. Ezért hívjuk mi ezt a hegyet Halál-hegynek.”

6. A Bálvány-fejedelem éneke, p. 111: „Daru-prémes-fejű-üstökös-őBár-nő-ágyom” (tás tari ágäpi kojäng *schäper* nai), akinek az osztják mondja, p. 124.: „Hát ehetsz kedvedre hátam húsa-ból, ha úgy éhezél rá! Majd ehetsz kedvedre mellem húsból, ha étvágyad van rá!”⁴⁴ A részlet *in expressis verbis* utal a szabir = isszedón azonosságra.

7. Idegen Hősök Húga, p. 137: hét *idegen* hős, akik az osztjákat lóbőrbe varrják, ló farkához kötö-zik, de hóguk kiszabadítja.⁴⁵

8. A finoman font hajú szűz, p. 144: idegen föld hét fia lenyúzza egy osztják bőrét.

9. Bosszú (részlet „A Munkeszi hadisten éneké”-ből), p. 150-151: szörnyfiak lenyúzzák egy oszt-ják fejbőrét és fára függesztik; IV. rész, áldozóhely leírása: „Dombtetőn máglya ég, áldozat van, / Ének szól, dob pereg, fő a katlan. / Kalt-képes, bálványos térségen ott / Sörényes-lovat-ölt nép-ség forog” – vagyis a szabir-magyarok, ill. akár az ogur-hunok).

10. Az Alsó-világi-kereskedőként, Felső-világi-kereskedőként kedvelt fejedelemhős regéje, p. 164: emberevő, vérivó kísértet.

4. A magyar néphagyomány „isszedón” elemei

❖ BERZE NAGY J.: *Régi magyar népmesék* (Pécs, 1961):

p. 25, Dunaisten keresztfia (Dévai csángó népmesék, Kolumbán Samu): test feldarabolása, majd összeragasztása, új életre keltése.⁴⁶

⁴⁴ Eredetiben háromszor, Osztják/Chanti hőseinek, III., Bp., 1963, 818-821., 903-906., 985-988. sor, ld. *Az Aranyfejedelem éneke*, ford. Képes G., Z.T.Cs., Életünk, 1999/6., és *Az Ördög-Fejedelem*, in Napfél és Éjfél, Bp., 1972, p. 144.: „Kislányokat-” és „Kisfiúkat-elnyelő-úr”, eredetiben *kalt*-asszony, ill. *sátánnő*, ld. W. Steinitz, Tartu, 1939; v.ö. Keresztury D.: *Ajándék és kihívás*, Irodalomtört. Közl. 1974/1 (www.mek.oszk.hu).

⁴⁵ Ld. magyar népmesék, Berze N. J.

p. 36, Ozsvát és a pogánykirály: a *pogánykirály* udvarában a „*levesben hús helyett emberujjak és kézdarabok vannak*”, a legkisebb legény, Ozsvát, aki tátos volt, *legyőzi*.

p. 75, A lidérckirály (Erdélyi székely és csángó nm., Herrmann Antal): 99 karón 99 emberfej.

p. 98, A szolgálóból lett király (Kéthelyi székely nm., Albert József): emberevő óriás.

p. 99, A csodakirály lánya: banyának szépen kell köszönni, különben megeszi az utazókat.

p. 157, Az anyai átok (Kistárányi magyar nm., Gönczi Béla): szegény apa és anya a lányukat készül megenni, de a lány elszökik a fítestvérével.

p. 179, Az elkárhozott királyleány (Sorokmenti magyar nm., Márton József): ördögűzés fejlevágással, majd a fejet visszaillesztik a testre.

p. 187, Rézi, a molnárléány: leányt a férje meg akarja főzni.

p. 190, Jánoska és Katica: gyerekek levágásának, megevésének szándéka (keveredik a Grimm-féle gyűjtésből közismert Jancsi és Juliska mesével).

p. 198, Mese a rubicek madárról: a rubicek madár embert eszik.

p. 225, Két aranyhajú királyfi (Besenyőtelki magyar nm., B.N.J.): egy vasorrú bába a királynét befalazza, fiait eltemeti, de a gyerekek mindig feltámadnak valamilyen formában; végül a király „csikófarkán boronáltatta meg” a boszorkányt a szántóföldön; lóbőrbe varrás is.

p. 230, Az aranyhajú gyerekek: királynét lóbőrbe varrják.

p. 288, jegyz. a kannibalizmusról (Banó István és Dömötör Sándor): „4. *Megszüntettük a kannibalizmus de facto szereplését a Sorokmenti népmesék „Jánoska és Katica” c. darabjában; így a kannibalizmusnak csak a jelzése maradt meg, ami egyébként is inkább jellemző a hasonló epizódokat tartalmazó népmeséinkre.*”

❖ BERZE NAGY J.: *Magyar népmesetípusok*, I-II. (Pécs, 1957):

307. típus: Elkárhozott leány; 311: Kékszakáll; 326: A félszkereső; 327: Jancsi és Juliska; 328: Óriás ellopott kincsei; 328 I.: Boszorkány ellopott kincsei; 333: A falánk szörny; 343: Emberevő leány; 344: Boszorkány háza; 365: Halálvőlegény; 407: Ördögszerető (ld. *Széki népmesék*, NAGY Olga, 1976., bev., p. 22-40, továbbá p. 131, Erős Matyi meg az ördög barázdája; p. 134, A zsíros bundás ember; p. 139, Bárcsak tudnék félni). Az uráli népek által is átvett motívum, a ló farkára kötözés, lóval halálra hurcolás (innen a 'meghurcoltatás' kifejezésünk), megjelenik az Aranyhajú ikrek és A két aranyhajú királyfi népmese-típusban (707., és B.N.J., 1961, p. 228, ld. még KRIZA J., Mirkó királyfi, A három királylány, A két árva, A varjúfészek, in *Folk-Tales of the Magyars*, 1889, p. 12, 25, 89, 231, 261, 279, 298, 352, 388-89, 403).⁴⁷

❖ IPOLYI A.: *Magyar Mythologia* (1854, reprint, függelékkal, 1987):

p. 68, boszorkány mondja a lányának: „belőlem kerültél, belém mégy vissza”. (ERDÉLYI J.)

p. 346, idézi Anonymust a boldog őskor rosszra fordulásával, az emberiség elfajulásával kapcsolatban (Anon. 1.): „*Később azonban az említett nép [a szkíták], belefásulván a háborúba, oly kegyetlenné vált, amint erről néhány történetíró szól, hogy hirtelen haragjukban emberhúst ettek és emberek vérért itták [lat. humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum]. Úgy hiszem, mai utódaikat [a magyarokat] látva megbizonyosodhatunk népük [a szkíták] kemény voltáról.*”

⁴⁶ Ld. DIÓSZEGI Vilmos: *A pogány magyarok hitvilága*, 4. kiadás, 1983., p. 43: a tátos-jelölt testének mítikus szétadarabolása, ezáltal a tudás megszerzése, 22. kép: a feldarabolás által való tudás-elnyerés képzetének elterjedtsége Eurázsiaiban.

⁴⁷ Ld. még a Fehérlófia-típusú mesékben (BNJ, 301 típus) az „*egyek kását a hasadról*” szólás párhuzama fordított értelemben megjelenik az óiráni Yasna 9,11. versében, amikor a hős Keresaszpa a legyőzött sárkány hátán vasüstben főzi meg ebédjét (K. F. Geldner, 1896, eredetivel együtt, L. H. Mills, 1898, www.avesta.org, és Zam-yad Yast, VII. 40, ford. Darmesteter).

p. 351, jegyz., egy német munkából idézi a szír Alexander-mondát Góg és Magóg népeiről, mely serugi Mar Yaqub neve alatt, de 628 után íródott (*Das Mor Yaqub gedicht über d. gläubig. König Alexandros*, Berlin, 1852., v.ö. Kmoskó, 2004, p.87).

p. 385, meséink visszatérő eleme, hogy a boszorkány feldarabolja azokat, akik hozzá betérnek s fejükből készül a vára, a koponya-vár (idézi gr. MAJLÁTH János: *Magyarische Sagen u. Märchen*, Brünn, 1825, c. művét két kötetben, 2. kiad. Stuttgart u. Tübingen, 1837, vmint MOLNÁR Albert, KRESZNERICS Ferenc szógyűjtéseit, miszerint a 'koponya' szavunk meritőedényt jelentett a nép körében, ami szintén egy közvetlen utalás az isszedón szokásainkra).

p. 523-527, emberáldozat (Ipolyi idézi a Képes Krónikát Álmos feláldozásáról), gyermekáldozat, hetedik gyermek, hétéves tátos fiúk „eltűnése”, élve befalazás (Körmives Kelemen, Biblia említése), lóáldozat.

p. 549, Atila király temetése (Jordanes), velük haló társak.⁴⁸

p. 555, Vérbulcsúról (Kézai 33.; Kál „harka”, azaz tárkány, főbíró nemzetsége, melyből Bulcsu származott, a Balatonnál telepedett le, a mai Veszprém és Zala megyék területén).

p. 559, idézi Ekkehardot a magyarok szt. galleni kalandjáról (ld. Dasxuranci a hunokról).

p. 560, sírva vígadó tánc, magyar „haláltánc”.⁴⁹

p. 562, eltemetés, elégetés.

5. A régészet tanúsága

Úgy tűnik, hogy az „isszedón” kannibalizmus nyomai valóban megjelennek az Urál-környék régészeti kultúráinál, elsőként a bronzkori, proto-iráni Szintasta-kultúrában, majd az itkuli és a szargatkai temetkezéseknél egyaránt, illetve a nagy népvándorlást követően az Urálon innen is, ahol már több, konkrét kapcsolat található a korai magyarsággal. Ez a szokásunk megszűnhetett a szabirok elköltöztetésével (DAI 38), illetve van néhány példa a honfoglalás kori jelképes, elhunyt nélküli temetkezésre, mely mögött ez is rejtőzhet (Hajdúdorog-Gyulás: csak ételmelléklet van a sírban, Kisdobra-Ligahomok: csak koponya, Orosháza, Tiszabездé, Hencida: fej levágása, külön helyezése, végtagszonkítások),⁵⁰ és talán erre a szkíta szokásunkra is utalhat, hogy még nem került elő a Kárpát-medencében egyetlen 10. századi fejedelmi temetkezés sem.

K. JONES-BLEY, a délkelet-uráli Szintasta-kultúra temetkezéseit elemezve, lényegében „isszedón”, szkíta elemekre, ezek bronzkori előzményeire hívja fel a figyelmet: „*A szintastai SIII-típusú sírban [kis kurgán egy sírral] valószínűleg emberáldozatra találtak példát. A sír északi részén kétkerekű kocsi maradványai között öt emberi maradvány feküdt, melyek közül négynek le volt húsolva a csontváza, s körülöttük edények heverték. A sír szemközti végében, a szekérrúd közelében két lókoponya feküdt [valójában szabályos részleges lovastemetkezés, lófej a négy láb-szárral, akár a honfoglaló magyar sírokban – Z.T.Cs.], és egy levágott emberi koponyatető*”.⁵¹

Nagyjából ezer év múltán, Szintastától nem messze, az Iszet-menti Itkul-kultúrában is lehetett egy hasonló rituális gyakorlat, mint az első Isszedónia-tanulmányomban már utaltam rá. A kiváló KORYAKOVA-EPIMAKHOV szerzőpáros ugyanis megemlíti, hogy ezt a kultúrát a fémipari műhelyek mellett „*csupán települések*” képviselik, ill. „*néhány kivétellel*” hiányoznak a temetkezések, s hogy „*temetkezési rítusa alig ismert*”.⁵² E bizonytalan megfogalmazások arra utalhatnak, hogy az Iszet-menti itkuliakban Herodotos „isszedónjait”, egyszersmind a szintastaiak utódait láthatjuk, akiknél azért van kevés sír, mert a rituális kannibalizmus szokását gyakorolták.

⁴⁸ Lél feltételezett szavai Augsburgnál ősvallásilag hitelesek: „Szolgám lesz a másvilágon”, v.ö. Procop. DBP, I. iii. 1-7.

⁴⁹ V.ö. az 1279. évi budai zsinat megtiltja, hogy a nép *táncoljon* a temetőkben és a templomokban, ami egy határozott utalás a régi szokásainkra, PAULER: *A magyar nemzet tört.*, II. köt., p.361, reprint kiadás.

⁵⁰ A honfoglaló magyarság, MNM, kiállítási katalógus, 1996, p. 39, 157, 229.

⁵¹ Sintashta Burials and their Western European Counterparts, in *Kurgans*, 2000, 04 Part 3, p.130, uitt az exhumációról, a temetés utáni kihantolásról.

⁵² *The Urals...*, 2007, p.197., 277., 291, 313.

Megjegyzendő, hogy az Iszet-menti Itkul-kultúra leletei megtalálhatók jóval keletebbre, a minuszinszki Tagar-, a felső-obi Bolserecsenszkaja- és a dél-kazahsztáni szaka kultúrákban is,⁵³ ami igazolhatja Herodotos, Ptolemaios közléseit az isszedónok keleti tartózkodásáról, esetleg „öshazájáról”, ottmaradt részéről, a szkíta Altájban. Az i. e. 3. század végétől az „isszedón” itkuliak, együtt a „szaka” típusú gorokovói népességgel, akik i. e. 6-5. században jelentek meg a Tobolnál (lehetettek magyarok, a tasmolai szakáktól jövet), talán az ogur-hunok nyomására átköltöztek az Uráltól nyugatra, ahol a prokhorovói, korai szarmatáknál találhatók meg a leleteik, a Bjelaja-Ural folyók közötti térségben, majd az Alsó-Volgánál is.⁵⁴ Vagyis elérkeztünk Plinius, Ptolemaios népnéveinek régészeti bizonyításához.⁵⁵

A rituális kannibalizmusra utaló jelenséget figyelt meg egy orosz-francia régészeti feltárás két vezetője, L. KORYAKOVA és M.-Y. DAIRE, a Toboltól nyugatra is elterjedő Szargatka-kultúránál, noha ezt a következtetést nem vonták le: „*A települések és temetők összehasonlítása demográfiai szempontból eltérést mutat, mivel a sírok száma és a temetők demográfiai összetétele nem felel meg a települések lakóinak valószínű számával [vagyis kevesebb sír volt, mint amennyien a településeken lakhattak – Z.T.Cs.]. Ez a megfigyelés egy új feltételezéshez vezetett egy másfajta temetkezési gyakorlat lehetőségére vonatkozóan, ami a kurgánon kívül is történhetett. Közvetett érvek kedveznek ennek a feltevésnek, miszerint esetenként találtunk sík temetkezéseket a halomsírokon kívül. Ezt a feltevést azonban még próbának kell alávetni a további kutatások során*”.⁵⁶

Tárgyunk szempontjából rendkívül érdekesek az ún. *jelképes sírok*, melyeket A.-M. KROLL ismertet, ugyancsak a szargatkai kurgán-temetkezésekkel kapcsolatban (Uelgitől északra, Bolsekazakbajevo II., a 2. sírban bronzüst, vaskard, nemeztegez bronz- és vas nyílcsúcsokkal,

⁵³ Koryakova-Epimakhov, 2007, p.287, v.ö. Sulimirski, p. 65, 71.

⁵⁴ Nomads, 1995: MOSHKOVA, p. 86, 93, 186, YABLONSKY, p. 207, KORYAKOVA-EPIMAKHOV, p. 298; ld. térkép.

⁵⁵ V.ö. Dr. TÓTH Tibor, Turán, 2009/1.

⁵⁶ Burials and Settlements at the Eurasian Crossroads, in *Kurgans*, 2000, 03 Part 2, p.68.

edények, üveggyöngy-töredék, gyűrű; összesen 16 jelképes temetkezést találtak a Szargatka-területen), és a szerző egy „kenotáfium-”, síremlék-teóriával magyarázza létrejöttüket: „Mi készítet egy közösséget arra, hogy munkát fektessenek egy kurgán építésébe, amikor az elhunyt nincs jelen, mint a temetkezés közvetlen oka? Ha nincs olyan tagja az elitnek, amelyet el kell helyezni a kurgánban, miért végezne a Szargat-népesség egy nehéz és költséges munkát a kurgán-építéssel...? Úgy vélem, hogy ezekben az esetekben a temetkezéssel kapcsolatos magatartás egy szimbolikus gesztussal illeszkedik a szociális mátrixba”.⁵⁷ Kroll, az elegáns, intellektualizáló megfogalmazása mellett nem számolt egyéb lehetőségekkel, melyekre pedig utalhatott volna Herodotos nyomán, és nem tanulmányozta a hanti, manysi és a magyar folklórt sem, melyeket e tekintetben úgy tűnik épp a szabirok kapcsolnak egybe.

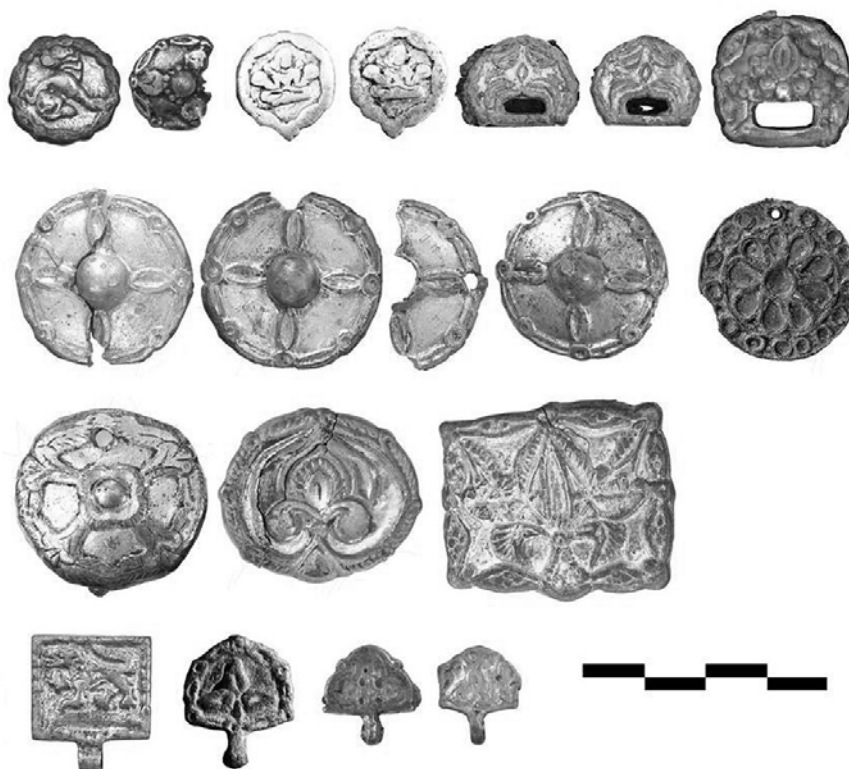
E. A. HALIKOVA a nyugat-uráli 7-10. századra keltezett temetkezésekkel kapcsolatban említ jelképes sírokat, melyeket szerinte is „a távolban elhunyt harcosok tiszteletére” létesítették, néha gyermekmaradványokkal (pl. Bolsije Tigani a Káma közelében, ahol 13 férfisírból kettő volt jelképes, azaz csontváz nélküli, gazdagabb tárgymelléklettel, szablyával, ezüst övveretekkel): „A központi helyet egy jelképes temetkezés foglalja el... A jelképes sírgödör keleti falába vájt kisméretű (120 x 90 cm) padmalyba [oldalfülkébe] két gyermeket temettek (egyik 3-4 éves, másik 1 éves forma lehetett)... Hogy rituális célból ölték-e meg ezeket a gyermekeket, nem tudhatjuk, figyelemreméltó azonban, hogy az ugyanebben a sorban lévő 12. számú férfisír déli falából kiképzett padkán szintén egy gyermek csontvázának maradványait találtuk meg. Hasonló jelenséget figyeltünk meg a 14. férfisír bontásakor is: ennek közvetlen szomszédságában egy gödörben két gyermek vázát leltük... Igen figyelemreméltó az ék.-baskíriai, lagerovói kurgán-temető az Aj-folyó völgyében, ahol a tiganival egyidejű sírok is feltárássra kerültek. Különösen érdekesnek mondható a 22. kurgán, melynek közepén két jelképes temetkezés... került elő... A bolsije tigani temetőt a 9. század első felétől már nem használták. A szterlitamaki temető [arab] pénzeit 705 és 779 között verték, tehát szinte teljesen azonos idejű a tiganival, s ezt is ugyanakkor hagyták fel”.⁵⁸ A számos rokon vonás (részleges lovastemetkezés, szablyák, övdíszek, szemfedő lemezek, nyugati sírtájolás, etc.) alapján Halikova a cisz-uráli temetkezéseket a magyarság honfoglalás előtti emlékeinek tartja, s hozzáteszi: „A volgai Bolgárország területén maradt magyarok népnevét illetően igen fontosnak tartjuk Konstantin császár híradásának azt a részét, ahol a magyarok 'szávarti ászfali' nevééről tudósít... Ezzel kapcsolatban igen érdekes Ibn Fadlan tudósítása a volgai Bolgárország területén élt 'savan' vagy 'svan' népről (a Meshedi kéziratban 'svan' áll), akik szembeszegültek Almus bolgár fejedelemmel s nem ismerték el a hatalmát [AD 922]. A kutatók általában úgy vélik, hogy ennek a népnek a neve lappanghat Szuvar volgai bolgár város nevében is, amelyről a X. századi arab szerzők tudósítanak.” Az Urálon túl már az 50-es években felfedezett szinyegazlovói, s a legutóbbi Uelgi-melléki temetők az „isszedón” őshazába visszaköltözött, egykor hosszabb ideig ott élt szabir-magyar, esetleg ogur-hun csoportoké is lehetnek, akik talán a muszlim térítés miatt hagyták el a Volgai Bulgáriát. Természetesen az uráli kutatásokhoz hasonló lelkesedéssel, alaposítással kellene foglalkozni végre a Kaukázustól északra és délre fekvő ősi temetkezésekkel, emlékekkel is, ahol ugyancsak éltek szavárd-magyar őseink, a történeti források és nem kevés lelet tanúsága szerint.⁵⁹ (kép: honfoglaláskori magyar típusú leletek az Uelgi-tó mellékéről, az Iszetytől délre, www.indulj.be/projektek; a mértékegység 4 cm-nek felel meg)

* * *

⁵⁷ Looted Graves or Burials Without Bodies?, in *Kurgans*, 2000, 06 Part 4, p.216.

⁵⁸ E. A. Halikova, 1976., p.54, 73, 74, 76, jelképes sírok Jamasi-Taunál és Isimbajevonál is; ld. a Bjelajánál fekvő Szierlitamak környékén gyakori a magyar Kürt-Gyarmat második tagjához hasonló Yurmati törzsnév, NÉMETH GY., A honf. m. kial., 1991, 2. ábra, a baskíriai törzsnevekről.

⁵⁹ Ld. Zichy-expedíciók.

Az írott források, néphagyományok, régészet, vallástörténet példáiból érzékelhetjük, sejthetjük a kapcsolatot az Urálon túli „Isszedónia”, a szkíta szabir-magyarok ősi szállásterülete, és a Kárpát-medence között. Hangsúlyozzuk, hogy a fenti példák nem csupán „magyar” sajátosságok voltak, hanem megjelennek szinte valamennyi „művelt” nép őskorában, ősvallásában, Indiától kezdve a nyugati „árja” görögökön, szlávokon, germánokon, keltákon át az Ószövetség népéig. A rituális kannibalizmus és a hasonló, „barbár” szokások egy olyan világban gyökereznek, amikor a régi emberiség még „máshová helyezte a hangsúlyt”, jobban a szellemiségre, mint a földiségre, főként ez adta az élet heroizmusát, félelemnélküliségét, vadságát, mert ismerték a „túlvilágot”, s ehhez képest eltörpültek a fizikai megpróbáltatások, akár a fizikai elmúlás. Mélyebb értelemben véve, a feldarabolódás, felfalatás archetipikus, kozmogonikus, világteremtési képzetek (Brahma, Purusha mítoszai Indiában, Ymir óriás a germánoknál, Kronosz és fiai a görögöknél) visszavezethetők a primordiális, őseredeti élményre, mely a szellemi és fizikai létformák közötti drámai átmenet érzékeléséből fakadt, a biblikus „kiűzetés”, az *Egység elvesztésének* őstapasztalásából, melynek következményeit minden emberi lény magában hordja: mindenki halandó *lett*, különálló, lezárt lény.⁶⁰ A régi emberiség szellemileg észlelte ezt az átmenetet, valahányszor elaludt és felébredt, nappali sugallatokban és a misztériumi beavatások során, melyekben a testből való szabályos kilépést gyakorolták, ami közönségesen csak a halálban történik meg.⁶¹ Egykor a tudat számára még nem tompultak le teljesen azok az erők, melyek a fizikai létezés „mögött” élnek az univerzumban, s az emberek törekedtek a reintegrációra, az igazi „re-ligio”-ra, korántsem csak egy irányban, de olykor a mai ízlésünknek szokatlan, s ma már többnyire reprodukálhatatlan módon. A természeti- és életfolyamatok mögött szellemi lényeket *láttunk* – ne feledjük, hogy mi magunk a lelkünkben, életünk és testünk mélyén hordozzuk az összes előző fejlődési korszak „tanulása-át”, a reinkarnáció és karma törvényeinek megfelelően –, majd fokozatosan emlékezéssé váltak, végül kiüresedtek, pusztá fogalmakká váltak a szellemi élmények („istenek alkonya”). A százezer éveken át formálódó, „még nem eléggé megtestesült” régi ember külsőleg, szokásaiban „primitív-

⁶⁰ Ld. részletesebben Rudolf Steiner: *Foundations of Esotericism*, 23. előadás jegyzetei, www.rsarchive.org

⁶¹ V.ö. a régi mondás: „a halál az álmhoz igen hasonló”. Egy valódi beavatási, ezoterikus szemlélet nélkül nem érthető meg az emberek, népek eredete, lény, sorsa, mely nem csak „fizikai” tényezőkön alapszik.

nek”, ragadozó természetűnek tűnhet, de bensőleg még fel tudott tekinteni a rejtett világok isteni-szellemi lényekre, „fállákkal” még benne élt ebben a világban, népenként eltérő árnyalatokkal, alsóbb és magasabb szellemi lényektől eredeztetve önmagát, alsóbb és magasabb inspirációk szerint keresve az egyensúlyt ég és föld között. Az egyéni akaratnak még vajmi kevés jelentősége volt ebben, az „istenek” rendelték így, ebben volt „szabad”, oldott az ember. Nem leegyszerűsítés, ha ezt az ősi, „aranykori”, vagy inkább már „vaskori”, elsötétültebb állapotot egyfajta „álmodó” gyerekkorhoz hasonlítjuk, amikor a „felettes én” még nem húzódott az emberek lelkébe, még nem tudtak igazán „én”-t mondani, gondolni, erősebben érezték a szellemi impulzusokat, mintegy a „testen kívül”.

Az őskor, egészen a középkorig, sőt szinte az elmúlt századokig ebben a felfelé-lefelé „nyitottabb” állapotban élt, népenként, törzsenként, térségenként s persze egyénenként más-más „angyalok” vezetése alatt, majd ez a régi világ homályba borult, elhalványult, s az ember „megérkezett” a földre, egy teljesen új kor küszöbére. Nem csak egy „felekezeti”, ide nem illő megállapítás, hanem a valóságból merített szellemtudományos, kultúrantropológiai tény és következtetés, mely hozzátartozik az emberi fejlődés hatalmas, ősrégi folyamatához, volt oka, hogy megtörtént: a *názáreti Jézusban* egyedülálló módon megtestesült az isteni *Logosz*-lény, a Teremtő Ige, Akit Krisztusnak vagy Messiásnak nevezünk, s Aki *Önmagát* áldozta fel, hogy az emberiség *bensőleg* újra egy legyen, eggyé váljon szellemi forrásával.⁶² A fejlődés „rizikója”, hogy a testhez kötődő, érzékleti észlelésekre csökkenő, „szétdarabolódó” tudat mindezt ma alig érti, de az így mégiscsak „felnőtté váló” emberiség fokozatosan eljuthat a fejlődés *szellemi tartalmának* befogadásához, túl a formák ismétlésén: a Zarathustra által már megjövendölt, előre látott „Mégváltó” történetében, szellemiségében oldódnak fel igazán az emberiség kezdetlegesebb szokásai, ebben szublimálódnak, finomodnak szellemivé az ősidők vad rítusai: „*Vegyétek és egyétek, ez az én testem és vérem, mely értetek adatik*”, s ahogy Mani hozzáfűzi: „*Üdv Néked, magasabb Énem!*” Ehhez a nagy „beavatáshoz” vezető utakat láthatjuk az ősi emberiség kultuszéletében, vallási képzeteinek formálódásában, mígnem Krisztus *új utat* tört, magasabb, átfogóbb értelmet adott az „áldozatainknak”, személyes, nemzeti és emberiségszinten, főként, *ha* megértjük, vállaljuk, mindenekelőtt lelki-szellemi sikon, az önzés, a szeretetlenség és az igazságtalanság, hazugság megtévesztő „démonainak” legyőzését, önmagunkban, de megfelelő eszközökkel a külső világ megnyilvánulásaiiban is. Ez a fejlődés immár nem automatikus, a kezünkbe helyezték az irányítást: *személyesen*, mi több, *közösen* kell akarni, hogy legyen. Rejtetten, életünk, lényünk mélyén, de egyre inkább érezhetően, a *lelki*-ismeret, a reflektáló tudat, a nemcsak a „mit”, hanem a „hogyan” elemzőbb, körültekintőbb hangjaként ez szólít bennünket az egyéni életünk és a világ eseményeiben, ahogy a „Krisztusban meghalunk” ősi mondás után a „Szent Szellem által megelevenedünk” következik, Nagypéntek után a Feltámadás – s talán nem is oly soká egy valódi „Filadelfia” kora.⁶³

Bibliográfia:

- Herodotos: *History*, Boston, 1854. (gör.)
 Strabo: *Geographica*, Berlin, 1852. (gör.)
 Plinius: *Naturalis historiae*, Lipcse, 1854. (lat.)
 Ptolemaios: *Geographica*, Lipcse, 1843. (gör.)
 Book of Enoch, ford. R.H. Charles, Oxford, 1912. (magyarra Hamvas Béla fordította)
 Book of Giants, in M. Wise, M. Abegg, E. Cook: *The Dead Sea Scrolls*, 1996 (www.gnosis.org)
 W.B. Henning: *The Book of Giants*, ford., komment., Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. XI, Part 1, 1943, pp. 52-74.
 Bongard-Levin, Grantovszkij: *Szkitiától Indiáig*, 1981.
 Diószegi Vilmos: *A pogány magyarok hitvilága*, 4. kiadás, 1983.

⁶² Ján. 17, 21-26.

⁶³ Ján. Jel., 3,7-13., a szellemtudomány szerves, egységes, „amint fent, úgy lent” korszakolása szerint az Apokalipszis szerzője a hét gyülekezettel az Atlantisz utáni *hét kultúrkorszakot* jellemezte, melyek közül a 6., a „filadelfiai” megfelel a Szláv/Orosz-Ázsiai korszaknak, mely 2380 körül köszönt be, s mintegy 3500 k. éri el kiteljesedését, ekkorra várják keleten Maitreya, a könyörület, együttérzés buddhájának eljövételét is.

- M. Eliade: *Vallási hiedelmek és eszmék története*, I-III., 1995-1996.
- Éry K.: *Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6-12. századi népességeinek embertanához*, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 16, 1982. (angolul: Alba Regia 20.)
- Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák*, II, 1984.
- The Folk-Tales of the Magyars*, trsl. Rev. W. H. Jones, L. L. Kropf, 1889. (www.archive.org)
- J. G. Frazer: *Az Aranyág*, 1995.
- R. Graves: *A görög mítoszok*, 1981.
- E. A. Halikova, *Ósmagyar temető a Káma mentén*, Arch. Ért. 103, 1976.
- Ipolyi A.: *Magyar Mythologia*, 1854, reprint, 1987, függelékkel
- M. Kalankatvatci (másképp Dasxuranczi): *The History of the Caucasian Albanians*, trsl. Dowsett, 1961.
- Kmoskó M.: *Szír írók a steppe népeiről*, 2004.
- L. Koryakova – A. V. Epimakhov: *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age*, 2007.
- Kurgan, Ritual Sites and Settlements*, 2000., ed. Davis-Kimball, Murphy, Koryakova, Yablonsky
- Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*, 1995., ed. Davis-Kimball, Bashilov, Yablonsky
- Osztják/Hanti hőseinek, II., III.
- Sz. Patkanov: *A szabirok nemzetisége*, I-II., Ethnographia, 8., 9., 1900. okt., nov.
- Sebestyén Gyula: *Lóhús, emberhús, egyéb eledelek*, Ethnographia, 1903.
- T. Sulimirski: *The Sarmatians*, 1970.
- Tóth Tibor (1965, 1969): *A magyarság etnogenezise*, I-II., Turán, 2009/1.
- The Zend-Avesta*, I-II., trsl. J. Darmesteter, Oxford, 1880-1883. (www.archive.org)
- Z. Tóth Cs.: „*Vadat üzni feljövénnek*”, Hitel, 1999/5.
- : *Az Aranyfejedelem éneke*, Életünk, 1999/6. (bővítve Magyar őstört. tanulm., Mikes Intl., 2010)
 - : *Szavárdok, magyarok a 2. századi Sarmatiában*, Turán, 2009/1. (online: 2008 nyár óta)
 - : *Isszedónia*, Mikes International, 2013/1.
 - : *A Képes Krónika „ősnévsorának” megfejtése – mégsem mese?* (Eleink, 2014/4)

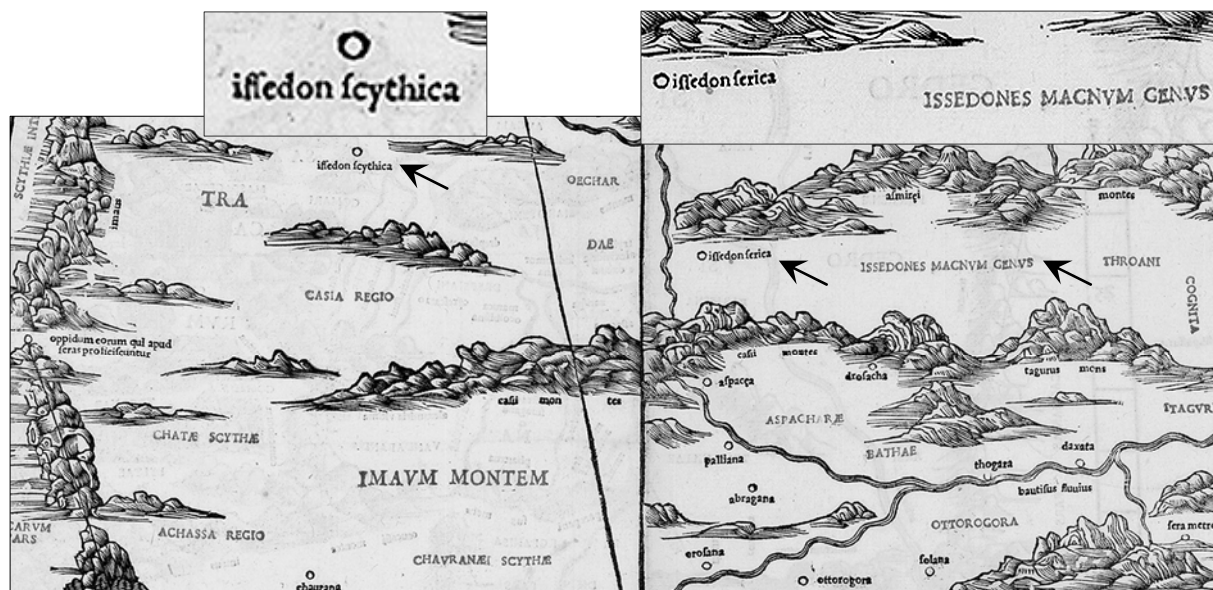
Alább: madaras bronz függő az Uelgi-ásatásból, ld. *Magyar halomsírok az Urálon túli, keleti sztyep-pén*, Duna-Tv/Youtube; szövegközi képek *Szergej Mihajlovics Prokugyin-Gorszkij*, a színes fényképezés orosz pionírjának felvételei, melyeket 1910-12 táján készített az Urál-hegységtől keletre, az Iszety-folyónál (ld. orosz-angol nyelvű rövid életrajza Sz. Garanyinától a neten, ford. Z.T.Cs.).

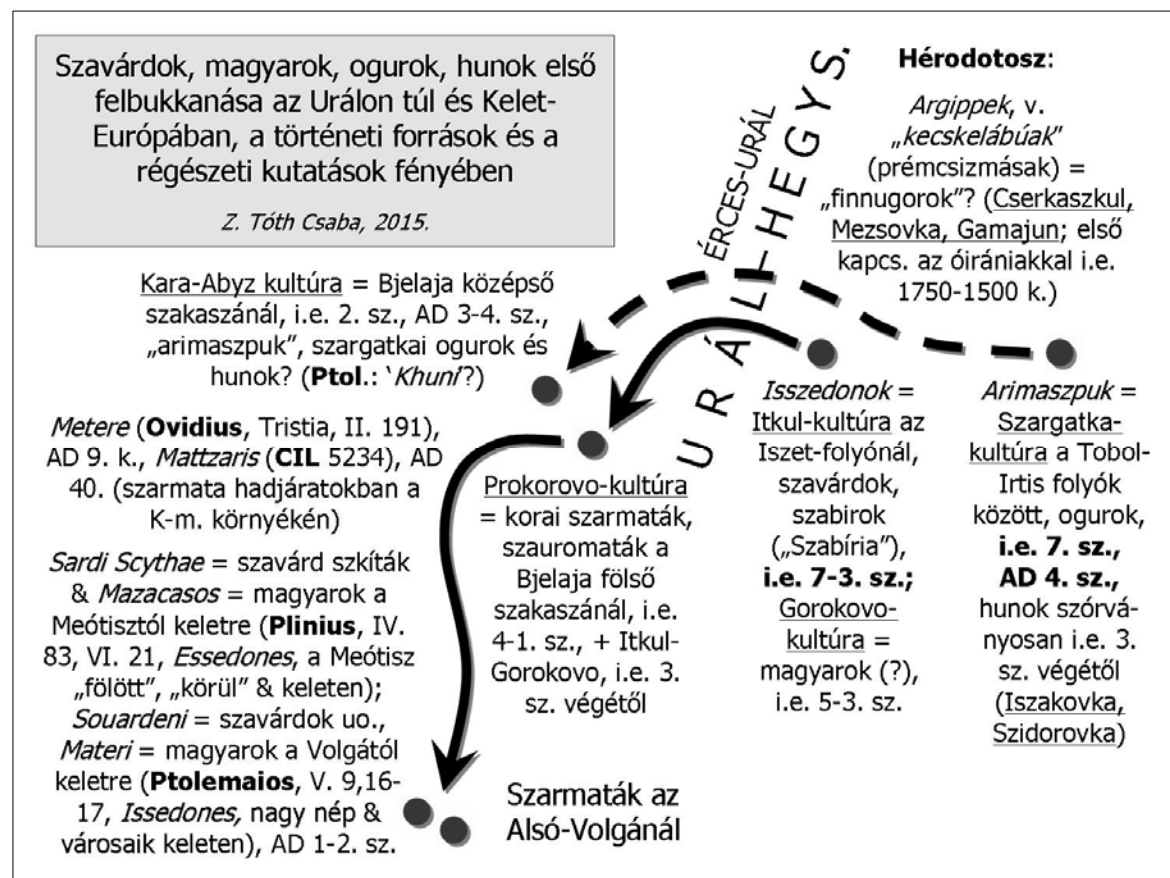

A *Kamen Sibirski*, azaz, a vidék néphagyományaiban és egyéb földrajzi és helyneveiben gyakran szereplő szabir-magyarokról elnevezve *Szabir-szikla* az Iszety-folyónál, ahol a szabir-magyar „isszedonok” éltek az i.e. 7-3. századok között (Prokugyin-Gorszkij felvétele, 1910 k.) Alább: ezüst és aranyozott ezüst szíjvégek, veretek, vascsatok, Uelgi, AD 8-10. század, ugyanebben a térségben, az Iszettől délre, honfoglaló magyar és korai avar jellegű díszítőmotívumokkal

„Isszedónok” az Imaum/Altáj-hegység vidékén – megtaláltuk a szabir-magyarok őshazáját? Ptolemaios-térkép 8. Ázsia-szelvényének részlete (Velence, 1511, www.raremaps.com), balra Casia és Achassa regio jól azonosítható Hakasziával, Atragána pedig Abakánnal, a Minuszinszki-medencében, ill. jobbra lent Ottorogora, Kézai Togorája, melyet Orosius nyomán említ. Az etnokulturális folytonosságot mutatják a források: *szkíta* szokású isszedonok az Urálnál (Herodotos), „szárdi *szkíták*” a Meótsznál (Plinius), „Isszedon *Szkíta*” városnév az Altájnál (Ptolemaios a herod.-i toposzt alkalmazza, de nem az Urálnál, hanem az Altájnál helyezi el, talán mert a baktriai görögök révén jobb értesülései voltak az uráli isszedonok *korábbi* szállásterületéről). Vagyis az „őshazáink”: 1.) Altáj (ezt megelőzően valószínűleg egy délibb vidéket kell említeni „első őshazaként”, ahogy a szkíták, hunok is nyugat-délnyugatról vonultak Belső-Ázsiába), 2.) Urál, és 3.) Don-Volga-Kaukázus háromszög – s megkapjuk a szabirok, szavárd-magyarok útját keletről nyugatra.

Szkítia és népeinek leírása,
Hérodotosz, IV. 16-27, 100-140.,
Ariszteasz helyszíni beszámolóí
alapján, i.e. 6-5. század, és az
uráli-szibériai régészeti kultúrák

Z. Tóth Csaba, 2012.

Ország, ahonnan
a borostyán származik

Melanklénok
EURÓPAI
Borüszthenész/
Dnyeper
Hüpanisz/Bug
Türasz/Dnyeszter
Porata/Prut
Tiarantusz/Szeret
Agathürszok
Iszter/Duna
PONTUS
EUXINUS
Európai szkiták
Androfágok szkiták
Földművelő Meótsz
Neurok szkiták
Taurok Tanaisz/
Don
Kaukázusnál
lakó népek
Káspi-
tenger

Szürgisz?

Uarosz?

Lükusz?

Thüsszagéták
Pusztaság,
hét napi járóföld

Szauromaták

Budinok

Gelonok

Araxész/Volga?

Kecskelábú emberek,
és azok, akik hat hónapig
alszanak

Ananyino

Argippek

Jürkák

Elpártolt

szkíták

Dél-uráli

szarmaták

Isszedonok

Szavárd-magyarok

Iszety-folyó térsége

(Itkul-Gorokovo)

magas hegy/Riphei/Ural

Arimaszpok

Ogurok

Tobol-Irtis

(Szargatka,

kín. tie-lő)

“Aranyat

őrző griffek”

(Altáj-h.)

Szakák/Tasmola

Á Z S I A I S Z K Í T I A

Amyrga/haomaevő

szakák

Masszagéták

Szakák

Araxész/Oxus?

Á Z S I A / Közép-Ázsia

Araxész, Cyros